

Umeå Universitet: Filosofiska institutionen: Peter Melander
Människan och evolutionen: filosofiska frågor
Jonatan Forsberg
2005-11-20

Janet Radcliffe Richards: Human Nature after Darwin

(1) Vilka är de grundläggande antagandena i Charles Darwins teori om utveckling genom naturligt urval? Vilka två företeelser är denna teori i första hand avsedd att förklara? Hur kan man med hänvisning till teorins antaganden förklara dessa två företeelser? (Hur ser resonemangen ut?) Förklara noggrant varför invändningen att teorin är ekvivalent med påståendet att de som överlever överlever ("survival of those that survive") är missriktad.

De grundantaganden som Janet Radcliffe Richards (JRR) nämner är reproduktion, variation, ärftlighet samt variabel överlevnad och reproduktiv framgång. Reproduktion innebär att organismer har förmågan att frambringa fler organismer. Variation går ut på att organismer varierar med avseende på många egenskaper, och nya variationer tillkommer ständigt. Ärftlighet innebär att avkommans egenskaper är mer lika föräldrarnas än populationsgenomsnittet då det gäller de egenskaper som varierar. Variabel överlevnad och reproduktiv framgång går ut på att olika varianter lämnar olika antal överlevande avkomma och efterföljande generationer. Den darwinska teorins avsedda explananda, menar JRR, är ett svar på den vardagligt och intuitivt ställda frågan om hur det kommer sig att livsformer tycks ha utvecklats från "enklare" till mer "avancerade" över tid. Detta innebär förklaringsmodeller för livets diversitet (och eventuellt också dess första ursprung och varför antalet arter ökar över tid, om så är fallet) samt att alla livsformer har egenskaper som hjälper dem att stå emot nedbrytande krafter och främjar deras fortplantning ("adaptive complexity"). Förklaringen till dessa företeelser är då att de varianter som bevaras och ibland blir allena rådande tenderar att vara de som bäst står emot nedbrytande krafter i den lokala omgivningen, dvs. de "bäst anpassade". Detta gör att varianter blir olika då kraven i exempelvis olika biotoper, eller för olika organismer i samma biotop, är annorlunda, varför en diversitet främjas. De egenskaper som gör att de överlever är de som gör att de kan stå emot nedbrytande krafter och främja deras fortplantning.

En klassisk invändning mot Darwins teori är att den är en tom tautologi och därmed likvärdig något i stil med att alla stolar är stolar. Denna invändning förutsätter att teorin kan reduceras till ett enda påstående som säger att de bäst lämpade överlever ("survival of the fittest"). Då det inte finns ett universellt kriterium av vad bäst lämpad innebär, eftersom det är situationsbundet, skulle då slutsatsen vara att de bäst lämpade är de som faktiskt överlever. JRR menar att invändningen om Darwins teori som tom tautologi är falsk av två anledningar: Dels består teorin inte av något som kan reduceras till ett enda påstående och dels avses med de bäst lämpade inte de som överlever, utan de som står emot nedbrytande krafter i exempelvis den lokala omgivningen.

(3) Vad är evolutionär psykologi (EP, tidigare kallad sociobiologi)? Varför kan man hävda att EP innebär en "genmaskinuppfattning" av människans natur? Förklara varför JRR anser att följande fyra påståenden helt eller delvis missrepresenterar vad

EP syftar till eller innebär. Ange också hur de skulle kunna modifieras för att bättre återge EP:s ståndpunkter.

Sociobiologi, eller den idag mer gängse termen evolutionär psykologi har sitt ursprung i den stora frågan om "nature vs. nurture", alltså om människans beteenden är genetiskt predisponerade eller socialt/kulturellt betingade. "The sociobiology debate" har pågått parallellt med stora vetenskapliga framsteg rörande just människan som biologisk varelse, både i forskning om henne och om den fysiska världen runtom henne. I grunden handlar frågeställningen i alla fall delvis egentligen om människans möjlighet till fri vilja och en kritisk granskare har ställt frågan om vi är skapelsens herre eller genernas slav. Idag är diskussionen kanske mer otydlig då den inkorporerats i många andra teorier, till exempel genus- och kognitionsforskning, och därmed antagit lite ny skepnad. Men det kan också bero på att den tillfälliga tidsandan inte gärna sätter sin tillit till stora enhetliga teorier. Den eventuellt mer subtila debatten av idag kanske också därför har att göra med en framväxande tro eller förståelse av att människor både är genetiskt formade och socialt formade.

Tesen om evolutionär psykologi som försvar för uppfattningen att människans natur är en genmaskin har att göra med Richard Dawkins användande av termerna replikator (replicator) och fordon/farkost (vehicle). Replikatorerna är gener och farkosten är överlevnadsmaskiner. Människans identitet skulle kunna tolkas som enbart produkt av evolutionära parametrar och därför känner många ett hot mot människans moraliska värden och hennes värderingar. I JRRs text ställer hon denna modell mot någon slags "standard social science model", där denna senare hävdar en mer fri "blank paper/tabula rasa"-syn på medvetandet. För den evolutionäre psykologen liknar medvetandet, enligt JRR, mer en mindre fri schweizisk armékniv. Viktigt är dock att poängtera att hon sätter bägge på samma sida materialismgränsen: "Standard social science model" kräver inte en dualism som pratar om medvetande och materia som två vitt skilda saker, inte heller är den antidarwinistisk, t ex kreationistisk. Medvetandet är materiellt, men dess egenskaper kan inte förklaras darwinistiskt, till skillnad från den evolutionäre psykologen som menar just det sistnämnda.

- (i) **EP:s mål är i första hand att förklara varför det finns skillnader mellan människor vad gäller sådant som intelligens, social kompetens, flitighet och ambition, verbal förmåga, emotionella dispositioner etc.**

Grundantaganden som JRR antar för evolutionär psykologi är motsatsen. Hon menar att den snarare vill förklara vad som är gemensamt för alla människor, att den bygger på data om mänskliga universalier som förekommer i alla kulturer, snarare än skillnader. Exempel kan vara att ansiktsuttryck och familjebildning tydligen ska vara ganska likt i alla kulturer, eller antagandet om Noam Chomskys språk teori, eller att människor alltid verkar ha varit våldsamma. Dessa egenskaper ska sedan sättas mot en uppfattning om hur stora delar av människans historia då vi varit utsatta för evolutionärt tryck sett ut. Detta ska kunna ge plausibla förklaringsmodeller om varför vissa egenskaper gynnade människors förmåga till att överleva och fortplanta sig. Detta kan göras i en social kontext (exempelvis: Smågrupper av kringströvande jägare/samlare...) och i en fysisk miljö (...i savannen i Afrika).

Ett undantag som JRR trycker på är det om skillnader mellan män och kvinnor. Detta görs med en evolutionärpsykologisk utgångspunkt som säger att det finns skillnader i beteende och i viss mån även i kognition och emotion mellan män och kvinnor i alla kulturer. Hypotesen är då att skillnaden mellan könen i huvudsak är genetisk betingade och att de kan förklaras som ett resultat av naturligt urval. Ett stöd för denna hypotes, enligt JRR, är att i alla sexuellt

reproducerande arter investerar mer energi och näring i sina ägg än hanar i sina spermier, vilket då skulle gynna de kvinnor i det naturliga urvalet som är mer urskiljande i hur de spenderar sina äggceller. Varför den evolutionära psykologin, enligt JRR, inte problematiserar andra områden och eventuellt gör undantag på dessa är naturligtvis en rimlig fråga att ställa. Möjligt är kanske att den enda tydliga skillnad som kan göras mellan i princip alla människor är just den mellan könen, men det kan naturligtvis också vara så att det är det enda som är politiskt gångbart. Det är i alla fall viktigt att uppmärksamma då det helt klart kan användas av människor som vill dra förenklade normativa slutsatser.

- (ii) EP hävdar att människors kognitiva förmågor och beteende är helt determinerade av deras gener och att deras uppväxt och miljö inte spelar någon roll för deras kognitiva förmågor och/eller beteende.**

Ett annat grundantagande av JRR för att kvalificeras som evolutionär psykologi är det att denna hävdar just att miljön, "nurture", spelar roll, men att generna, "nature", påverkar hur vi reagerar på olika miljöer. Som jag skrev innan kanske den evolutionäre psykologen liknar medvetandet vid en schweizisk armékniv i förhållande till en mer fri tabula rasa för en som anammar "standard social science model". Evolutionär psykologi liknar dock inte människors kognitiva förmågor och beteende vid något väldigt begränsande, som antagligen en smörkniv i trä skulle innebära.

- (iii) EP hävdar att om vår tendens att ha viss typ av emotion i en viss typ av situation är genetiskt betingad och har en evolutionär förklaring, så har denna emotion alltid en överväldigande styrka och ger oundvikligen upphov till ett bestämt beteende.**
- (iv) EP:s antaganden innebär att om en mänsklig egenskap är genetiskt betingad och har en evolutionär förklaring, så är det absolut otänkbart att man skulle kunna modifiera eller eliminera denna egenskap hos människor.**

Bägge dessa påståenden förutsätter något i stil med att om vi är genetiskt predisponerade i vissa riktningar så är det oundvikligt att vi utför de handlingar som dessa gener predisponerar oss för och att detta är principiellt omöjligt att ändra på. En konsekvens skulle också vara att gängse uppfattning om klander kanske inte längre är tillämpligt på de handlingar vi finner omoraliska då vi är helt styrda av saker bortom det som individen kan sägas kontrollera. Denna genetiska predisposition skulle då kontrollera oss med en uppsättning emotioner vilka vi av någon anledning skulle vara tvungna att följa. Det är detta samband mellan att ha vissa känslor och att vara nödgade att följa dessa som problematiseras. Många verkar nämligen föreställa sig att det inte går en pil mellan emotion och handling, utan att denna pil först måste göra uppehåll i en beslutsprocess och övervägande. Vidare förefaller det intuitivt rimligt att denna beslutsprocess även måste ta hänsyn till annan input, t ex andra emotioner, karaktär eller förnuftsformåga. Först därefter följer en pil till handling.

En ytterligare oerhört viktig kritik ligger i det att man utan stora problem kan byta ut genetisk mot miljömässig/kulturell/social ovan: Om vi är kulturellt betingade i vissa riktningar så är det oundvikligt att vi utför de handlingar som denna kultur predisponerar oss för. För individen torde det vara ett lika stort problem med ofrihet på grund av kulturell predisponering som ofrihet på grund av genetisk. För individen är det ju lika principiellt omöjligt att ändra på bägge. Det förefaller alltså helt enkelt så att man inte kan göra en enkel slutsats i att vi utför det vi är genetiskt predisponerade för, i alla fall lika lite som det vi är

kulturellt predisponerade för. Implikationerna för de bägge teorierna tycks vara de samma och intuitivt verkar fler parametrar spela in.

Om man kan resonera med intuitivt rimliga modeller i någon slags social förklaringsmodell kan dessa ofta vara användbara tror jag. En dimension av evolutionär psykologi kan i vissa situationer bara gå ut på att gener helt enkelt måste spela roll, utan att för den saken skulle veta i varje enskild situation vad detta innebär. Likadant kan de modeller evolutionära psykologer kommer med vara rimliga, varför kanske bägge behövs i någon slags praktisk användning.

(4) Vad menar JRR med ordinär ansvarighet (ordinary responsibility) respektive slutgiltig ansvarighet (ultimate responsibility)? Vad menar hon med ett deterministiskt system och vad menar hon med fri vilja? Hur ställer sig JRR till följande två konditionaler, och hur motiverar hon sina ställningstaganden?

(i) Om vårt ursprung är helt materiellt, så är fri vilja omöjlig för oss?

(ii) Om vårt ursprung inte är helt materiellt, så är fri vilja möjlig för oss?

Vad menar JRR när hon hävdar att icke-existensen av fri vilja är en nödvändig sanning och hur kommer hon fram till detta resultat? Vad är enligt JRR den djupast liggande förklaringen till att icke-existensen av fri vilja är en nödvändig sanning?

Ordinär ansvarighet innebär en förmåga att kontrollera sina impulser, att tänka igenom vad man gör och ur en mängd konkurrerande önskemål, begär och viljor bedöma vad som verkar rimligt. I frågan om slutgiltig ansvarighet ställs frågan, enligt JRR, om vi har en kapacitet som gör oss genuint ansvariga för vilka vi är och var vi är. Ett deterministiskt system är ett system där allt som händer är orsaksbestämt av tidigare händelser. Fri vilja menar JRR är det samma som att ha kapaciteten att vara slutgiltigt och genuint ansvarig för sina handlingar och förtjäna klander eller beröm för de val man utför.

Konditional (i) håller JRR med, både i dess inneboende logik och i sak. Hon menar att vi är helt och hållet materiella och att materia är deterministiskt (bortsett från på kvantnivå). Då determinism och/eller kvanteffekter är oförenligt med fri vilja har vi alltså inte någon sådan.

Konditional (ii) håller JRR inte med om. Hon leker med tanken att släppa materialismen och därmed determinismen: Om vi inte är helt och hållet materiella behöver vi inte heller vara fast i en determinism (såvida det inte finns immateriella kausallagar), varför en fri vilja skulle vara möjlig. Men tillåter verkligen indeterminism fri vilja? Hon skriver att om man i en mänsklig beslutssituation för in händelser som inte är kausalt determinerade av tidigare händelser, t ex fysiologiska faktorer, yttre omständigheter, önsknningar, övertygelser, minnen eller moraliska principer, är det konstigt att säga att det var personens egna beslut. Om det inte är kausalt determinerat av någonting verkar det snarare vara något som hände med personen, varför fri vilja inte verkar vara tillåtet av indeterminism.

JRR vill härleda alla medvetna processer till fysiska processer i t ex hjärnan och drar därmed slutsatsen att viljan inte är fri. Den djupast liggande förklaringen torde vara att vi är helt och hållet materiella, att materia är orsaksbestämd och att detta inte är förenligt med den fria vilja som krävs för slutgiltig ansvarighet. Jag tror inte hon skulle gå med på något i stil med att materiella processer i människan tillsammans ger upphov till något mer än dessa tillsammans, eller i alla fall inte att detta skulle kunna vara oberoende (även om de fortfarande är beroende som någon slags typ av plattform för existens) av materiell determinism. Jag har inte utvecklat

tanken speciellt mycket, men jag tycker denna senare prototyp intuitivt verkar vara mer rimlig, då jag har byggt upp många uppfattningar på att i alla fall existensen av fri vilja och ansvarighet finns, även om den kanske inte gör det överallt och i alla situationer. Det verkar i alla fall vara så att vi är förmögna att föreställa oss saker som sedan återspeglas i våra handlingar. Men vad detta har för implikationer vet jag inte än.

(6) Vad menas med Euthyphrofrågan (eller Euthyphros dilemma), och på vilket sätt innebär den en svårighet för uppfattningen att objektiv moral inte kan existera utan Gud? Vad menar JRR med relativism? Varför kan man enligt JRR inte härleda relativism från premisserna att det inte finns några objektiva moraliska värden (standards) och att det utan objektiva moraliska värden inte kan finnas någon grund för moraliska omdömen. Vad är hennes skäl för att hävda att relativism som den normalt formuleras är inkoherent?

Platons Euthyphros dilemma ställer frågan om det goda är gott för att gudarna älskar det, eller om gudarna älskar det goda för att det är gott. I monoteistiska termer skulle det kunna formuleras som om ifall det moraliska krävs från gud för att det är moraliskt, eller om det är moraliskt för att gud kräver det? Om det är så att något är moraliskt för att gud tycker det kallas det "divine command theory" och betyder då att moralen förutsätter gud. Kräver gud något som är moraliskt är moralen oberoende av gud. Ett problem med "divine command theory" är att moralen verkar bli godtycklig då det skulle kunna få absurda konsekvenser om gudarna älskade lidande eller påbjöd tortyr. Ett annat problem är att tesen att gud är god och vill det som är gott trivialiseras, den får innebörden att gud vill det gud vill.

JRR ställer frågan om ett darwinistiskt eller materialistiskt synsätt innebär att man berövar etiken dess grund. Hon ställer vidare frågan om den i så fall undergräver alla moraliska värde- och bör-utsagor eller bara vissa. Om det senare skulle stämma verkar vissa tycka att man hamnar i relativism eller total moralskepticism. Mot denna åsikt ställer JRR uppfattningar som hävdar att det finns objektiva moraliska värden och sanningar. (Användande av ordet objektiv kan problematiseras. Innebär objektiv enbart ett förstärkningsord eller finns det en annan innebörd? Finns det skillnad på meningarna: Det är sant att jorden är rund, och: Det är objektivt sant att jorden är rund, eller är de likvärdiga?) JRR menar däremot att en evolutionär förklaring inte ger någon av ovanstående kontrahenter rätt. Om det finns en evolutionär förklaring av varför vi har en viss moralisk attityd eller intuition så uppstår inte frågan om denna uppfattning är sann eller falsk.

Om det är så att det inte finns några (objektiva) moraliska värden, menar JRR att man inte kan dra slutsatsen att detta leder till relativism. Hon definierar relativism som: Vi bör respektera alla värderingar lika mycket och inte försöka påtvinga andra människor våra värderingar. Det verkar vara självmodersäkert att härleda moraliska slutsatser (relativism) från ett påstående att det inte finns några moraliska sanningar. Vidare menar hon att relativism såsom den definierats ovan är osammanhängande då den gör det den säger att man inte ska göra: Den rekommenderar människors att ändra sina värderingar så att de respekterar andras värderingar. I den meningen är relativism, enligt JRR, en slags "universal acid" som förstör moralisk diskussion, även för dem som själva förfäktar den. Hon tror att den ofta blandas ihop med liberalism, vilken hon menar innebär att: Vi bör respektera andra människors värderingar så länge de inte sanktionerar eller påbjuder att människor skadas eller förtrycks.

Radcliffe Richards, Janet: 2004, *Human Nature after Darwin – a philosophical introduction*,
Routledge (Taylor & Francis Group, London and New York), Cornwall